

تاریخ افسانه‌ای ایران

نمونه‌های نخستین انسان و نخستین شهریار در تاریخ افسانه‌ای ایران

نوشته: آرتور کریستن سن

ترجمه: احمد تفضلی - زاله آموزگار

نشر نو، تهران ۱۳۶۴

پژوهشهای آرتور کریستن سن (۱۸۷۵ - ۱۹۴۵) ایرانشناس دانمارکی از دو برتری آشکار برخوردار است. نخست آگاهی نویسنده از تألیفات فارسی و عربی در سده‌های نخستین هجری است.

چنان که می‌دانیم بیشتر آثاری که به زبانهای ایرانی باستان و ایرانی میانه چون زبان اوستایی و پهلوی و سغدی و ختن‌ساکی و غیره در دست است بیشتر متون دینی است و از نوشته‌های غیردینی و این جهانی چیز زیادی بر جای نمانده است، مگر برخی ترجمه‌ها و یا نونگارها و نوپردازیهای آنها به زبان فارسی و عربی در سده‌های نخستین هجری. از این رو بدون آگاهی از این تألیفات بررسی تاریخ و ادبیات و تشکیلات اداری و سیاسی و جنبشهای اجتماعی و علوم و فنون و صنعت و هنر و دیگر زمینه‌های فرهنگ ایران باستان غیرممکن و پژوهش ادیان آن دوره نیز ناقص و یا بسیار محدود خواهد بود و اصولاً رشته ایرانشناسی بدون زبان فارسی و یا با آشنایی اندکی از این زبان صرفاً زبانشناسی است و باید زبانشناسی ایرانی نامیده شود و نه ایران‌شناسی. با این حال جای بسیار شگفتی

است که با وجود اهمیت منحصر بفردی که زبان فارسی در چارچوب سه هزار ساله تاریخ و فرهنگ ایران دارد، در کنگره‌ها و سمپوزیومها و سمینارهایی که در بیرون از ایران برگزار می‌شود، زبان فارسی نه تنها زبان رسمی نیست، بلکه حتی در کنار زبان انگلیسی و آلمانی و فرانسه نیز جای ندارد.

برتری دیگر پژوهشهای کریستن سن در این است که سراسر تألیفات او از مهر و دلبستگی به ایران و فرهنگ آن آکنده است. در این جا دلبستگی را نباید با تعصب یکی گرفت. به همان گونه که غرض‌ورزی و یونان‌زدگی برخی از ایرانشناسان که گویی در لشکرکشی اسکندر به ایران جزو همراهان او بوده‌اند، زشت است، تصبهای ملی و مذهبی برخی پژوهندگان ایرانی نیز که معتقدند «همه عالم تن است و ایران دل» ناپسند و راهبر به بیراهه است. همچنین خشک دلی نسبت به یک فرهنگ را نیز نباید با بیطرفی یکی گرفت، چرا که در هر فرهنگ، به ویژه اگر فرهنگی ناپژوهیده چون فرهنگ ایران باشد، بسیار مسائل مهم و ناشناخته هست که از دیده‌های بی‌اعتنا و اندیشه‌های شتابان پنهان می‌ماند و روی ننماید مگر از راه مهر و دلبستگی واقعی بدان فرهنگ.

در هر حال نه تنها ایران‌شناسی کریستن سن، بلکه به ویژه انصاف علمی و ایران‌دوستی او بود که این دانشمند را از دیرباز مورد توجه ایرانیان ساخت و کسانی را که بیشتر آنها خود از محققان بزرگ ایران هستند به ترجمه آثار او برانگیخت.

از میان آثار مشهور کریستن سن که تاکنون به زبان فارسی ترجمه شده‌اند یکی کتاب ایران در زمان ساسانیان است، ترجمه استاد روانشاد رشید یاسمی (تهران ۱۳۱۷)، و دیگر کیانیان، ترجمه استاد ذبیح‌الله صفا (تهران ۱۳۴۳)، و دیگر کارنامه شاهان در روایات ایران ناسنان، ترجمه باقر امیرخانی و بهمن سرکاراتی (تبریز ۱۳۵۰)، و دیگر آفرینش زیانکار در روایات ایران، ترجمه احمد طباطبائی (تبریز ۲۵۳۵) و چند اثر دیگر. و اینک جای خوشبینی است که ترجمه یکی دیگر از آثار ارزنده این ایرانشناس ایران‌دوست در دسترس فارسی زبانان قرار نمی‌گیرد.

پس از کوششهای آغازینی که به دست ایرانشناسانی چون ویندیشمان و اشیگل و دارمستر و نولدکه و مارکوارت و هوسینگ در زمینه تاریخ افسانه‌ای ایرانیان انجام گرفت، کریستن سن نخستین کسی بود که این موضوع را به طور منظم از آغاز روایت آفرینش تا زمان اسکندر بر پایه اوستا و نوشته‌های پهلوی و فارسی و عربی در دو اثر خود، یکی کتاب حاضر و دیگر کتاب کیانیان دنبال

کرد. موضوع کتاب حاضر تاریخ افسانه‌ای ایرانیان است از آغاز آفرینش تا جمشید، یعنی شامل سرگذشت گیومرث، مشی و مشیانه، هوشنگ، نهمورث و جمشید که بیشتر آنها بنا بر جهانبینی دینی ایرانیان نخستین مرد، یعنی نخستین انسان، و بنا بر بینش پادشاهی آنها نخستین شاه‌اند. البته قابل ذکر است که نمونه‌های نخستین مرد و نخستین شاه با جمشید به پایان نمی‌رسد، بلکه تا زردشت ادامه دارد، هرچند آثار آن در روایات مربوط به اشخاص اساطیری پس از جمشید بسیار محو شده است.

در مورد ترجمه این اثر نخست این نکته یادآوری شود که در کار ترجمه معمولاً اگر مترجم بر هر دو زبان چیره باشد و امانت را رعایت کند انتظارات خواننده را برآورده است. ولی در ترجمه آثار علمی و تحقیقی این اندازه بسنده نیست و مترجم باید خود در موضوع کتابی که ترجمه می‌کند خبره و سرشته‌دار باشد، وگرنه مطلب را همیشه آن‌چنان که باید در نمی‌یابد و بازتاب همان ابهام او در ترجمه او نیز دیده خواهد شد. ولی خوشبختانه ترجمه مورد بحث ما از موارد کمیابی است که مترجمان در موضوع کتاب، خود اهل فن و صاحب‌نظرند. مترجمان، آقای دکتر احمد تقضلی و خانم دکتر ژاله آموزگار که سالهاست در زمینه زبان و فرهنگ ایران قدیم به ویژه در متون پهلوی تحقیق می‌کنند و در جهان ایرانشناسی نامهایی مشهور و بی‌نیاز از معرفی هستند، به خاطر احاطه کامل بر مآخذ و موضوع کتاب از یک سو و آشنایی دقیق از تحقیقاتی که پس از تاریخ تألیف کتاب تا به امروز انجام گرفته است، توانسته‌اند بسیاری از سهوها و نواقص کار مؤلف را برطرف کنند. از این گذشته در بیشتر جاها که مؤلف خواننده را تنها به مآخذ بازگشت داده است و یا برخی مطالب را غیرمستقیم نقل کرده است، مترجمان با صرف وقت بسیار و دقت علمی فراوان، نقل قولها را، اگر به زبان فارسی بوده عیناً، وگرنه به ترجمه دقیق به دست داده‌اند، تا آن جا که با اطمینان تمام می‌توان گفت که اکنون بهره‌خوانندگان فارسی‌زبان از ترجمه این کتاب بیش از اصل آن است. کتاب حاضر در دو جلد تألیف شده است و تا آن جا که نگارنده می‌داند ترجمه جلد دوم آن نیز که شامل افسانه جمشید است به زودی در دسترس دوستداران آن قرار خواهد گرفت. ما توفیق مترجمان دانشمند را آرزو مندیم.